

SAȘII ARDELENI ȘI IDENTITATEA LOR. „CEILALȚI” DESPRE FELUL DE A FI AL ACESTORA ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Octavian TĂTAR

Ca și celelalte etnii din acest colț de lume, și sașii au fost intens prezenți în conștiința locuitorilor Ardealului, dar și a cercurilor politice și culturale ale Europei creștine. Dobândind un statut special în regatul Ungariei încă de timpuriu, sașii s-au afirmat foarte repede ca un factor politic, economic, cultural, social și militar cu un pronunțat specific în peisajul Transilvaniei medievale. Originea, numele și limba, iar de la un moment dat și confesiunea, au constituit reperele identitare cele mai consistente pentru etnia sașilor din Transilvania. Problematika originii, colonizării, numelui și autonomiei sașilor este rezolvată în mod științific în istoriografia actuală, fapt datorat, în mare măsură, unei remarcabile cercetări istorice întreprinse de istoricii sași ai ultimelor două secole¹. În secolele XV și XVI, lucrurile stăteau cu totul altfel. Dezbateră în rândul cărturarilor pe seama originii, numelui, limbii și așezării sașilor în Transilvania era destul de aprinsă, iar opiniile erau oarecum împărțite și contradictorii. Iată câteva elemente în acest sens.

Sașii aparțin grupurilor de coloniști din Europa catolică atrase de monarhia maghiară în regatul Ungariei. Acești coloniști erau numiți în regatul Ungariei „oaspeți” (*hospites*). Inițial, coloniștii flamanzi și germani au fost numiți *Flandrenses* și *Teutones*, pentru ca din secolul al XIII-lea să fie pomeniți și cu numele de „saxoni” (*Saxones*). Numele de *Saxones* nu era neapărat un indiciu pentru regiunea de unde au provenit aceștia. Prin acest termen erau numiți în Ungaria medievală deținătorii unor privilegii de care se bucuraseră inițial minerii din Saxonia, privilegii pe care aceștia le-au obținut, atât în Ardeal și în Szepesség (Spiš, în Slovacia), cât și în Bosnia sau Serbia, datorită faptului că erau specialiști rari și necesari pentru exploatarea zăcămintelor. Ca atare, numele de „saxon” este expresia unui statut juridic și nu un nume etnic².

¹ Möckel 2003, p. 9-24.

² Vezi Gündisch 2001, p. 33-53.

În Transilvania, această populație de coloniști, cei mai mulți de origine germanică, beneficiară a „dreptului saxon”, confirmat (reconfirmat) de regele Andrei II în 1224, a transformat un nume generic, de stare, *Saxones*, într-unul etnic, *Sachsen* („sași”, la români, *Szászok*, la maghiari)³. Cronicarii medievali care au scris în limba latină i-au numit pe sași în permanență *Saxones*; doar relatările unor străini păstrează forme derivate și/sau locale, cum ar fi *Siebenburgenses* („Siebenbürgeri”).

În ceea ce privește originea sașilor, originea germanică a fost dominantă în scrierile secolelor XV-XVI, cei mai mulți dintre autori preferând Saxonia ca patria de origine a sașilor. Cu privire la așezarea sașilor în Ardeal, scriitorii vremii susțin că aceasta s-a făcut fie de către împăratul Carol cel Mare sau/și împăratul romano-german Otto I, fie din inițiativa unor monarhi maghiari, cele mai frecvente nume fiind ale regilor Ștefan I și Géza II. La Enea Silvio Piccolomini,

„[...] Sașii (*Teutones*) își trag originea din Saxonia [...]. Ei sunt numiți, după cele șapte cetăți pe care le locuiesc, «Siebenbürgeri» în limba maternă [...]”⁴.

Originea germanică și numele de „sași” sunt prezente și la Bonfini⁵, aprecierile sale fiind preluate de Francesco Massaro⁶, Ștefan Brodarics⁷, Pierre Lescalopier⁸ sau Francesco della Valle⁹ aproximativ în aceiași termeni.

³ Vezi Năgler 1992.

⁴ Enea Silvio Piccolomini (1405-1464), cunoscut ca papă sub numele de Pius II (1458-1464), s-a născut la 18 octombrie 1405 la Corsignano. În anul 1442 a intrat în slujba împăratului Frederic III, ca secretar imperial. În anul 1445 a fost numit ambasador la Roma. Papa Nicolae V l-a numit episcop de Trieste (1447) și apoi episcop de Siena (1450). Cu noile demnități ecleziastice, împăratul Frederic III i-a conferit lui Piccolomini titlul de principe și l-a numit consilier imperial. Până la alegerea sa ca papă, Piccolomini a îndeplinit mai multe funcții diplomatice, fiind legat papal în Boemia, Moravia, Silezia și ducatele austriece. Lucrarea sa geografico-istorică principală, intitulată *Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio*, cunoscută sub numele *Cosmographia* sau *Opera geographica et historica*, a fost tipărită pentru prima dată în 1501; lucrarea nu a fost terminată. Până atunci însă, lucrarea lui Piccolomini a fost bine cunoscută în lumea culturală europeană, având un mare impact asupra lucrărilor geografico-istorice ale umaniștilor europeni. Prima parte a lucrării, intitulată *Europa*, încheiată încă din anul 1458, începe descrierea Europei cu regatul Ungariei, prilej cu care autorul realizează și prezentarea ținutului Transilvaniei (vezi Mărza 2009, p. 27-99; *Călători străini* 1968, p. 471).

⁵ Antonio Bonfini (1434-1503) s-a născut la Ascoli, în Italia. În anul 1486 ajunge la curtea regelui Matia de Hunedoara, încredințându-i-se postul de secretar și lector al reginei Beatrix. Din însărcinarea reginei, Bonfini scrie o istorie a ungarilor, începând cu vremurile scitice și până în 1495. Lucrarea, scrisă după modelul anticilor, este împărțită în decade (patru decade a câte zece cărți) și se intitulează *Rerum Ungaricarum decades quator cum dimidia*. Deși nu a fost terminată datorită morții autorului, opera lui Bonfini, depusă în Bibliotheca Corviniana, a fost copiată imediat în mai multe manuscrise, care au circulat în Europa chiar

Una dintre cele mai ample descrieri a originii și așezării sașilor în Ardeal îi aparține lui Anton Verancsics. Iată ce spune Verancsics:

„Națiunea săsească ce se trage, fără îndoială, din popoarele saxone din Germania, foarte puternice odinioară în război pe vremea împăraților

și după tipărirea acesteia (în anul 1543, bistrițeanul Martin Brenner edita la Basel primele trei „decade” ale lucrării lui Bonfini (Antonii Bonfinii, *Rerum Ungaricarum decades tres, nunc demum industria Martini Brenneri Bistriciensis Transylvani in lucam editae, antebac nunquam excusae. Quibus accesserunt Chronologie Pannonum a Noab usque haec tempora et Coronis historiae Ungaricae diversorum auctorum. Basileae, ex Roberti Winter officina anno MDXLIII. Cum Caesareae maiestatis gratia et privilegio ad sex annos*), după o copie primită de la Paul Istvánffy (*Ibidem*, p. 542).

⁶ Francesco Masaro a fost secretarul oratorului Veneției la Buda, Lorenzo Ovio, până în octombrie 1523. De la Masaro avem o scrisoare din 1 mai 1520, către Zuan Batista Ramusio, secretarul dogelui Veneției, în care relatează unele aspecte din călătoria sa în Transilvania din 1519, precum și o scrisoare-raport din 5 octombrie 1523 (*Ibidem*, p. 167).

⁷ Ștefan Brodarics (1470-1539) s-a născut în Slovenia și a urmat studii universitare la Padova. A fost episcop de Pécs și Vác. Sub regele Ludovic II, Brodarics a fost cancelar al Ungariei. După Mohács, Brodarics l-a slujit pe regele Ioan I. Din împrumutarea acestuia, Brodarics a îndeplinit misiuni diplomatice în Polonia (1527) și Țara Românească (1532), fiind unul dintre negociatorii păcii de la Oradea (1538) și aranjamentului marital din 1539 dintre regele Ungariei și Isabella de Polonia. Îndemnat de mai multă lume, Brodarics scrie pentru regele Poloniei o istorie a campaniei din 1526. Lucrarea a fost tipărită la Cracovia, în 1527, sub titlul *De Conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohács verissima descriptio*. Cartea lui Brodarics a mai fost editată o dată, în 1568, la Basel, ca anexă a operei lui Bonfini (*Ibidem*, p. 447).

⁸ Pierre Lescalopier (după 1550-după 1597), parizian, dintr-o familie de magistrați ai Parlamentului francez. A studiat la Podova. La 1 februarie a plecat din Paris spre Istanbul, într-o călătorie de cunoaștere. Ajuns în capitala otomană, Lescalopier este sfătuit de către ambasadorul François de Noailles să meargă în Transilvania, pentru a se implica într-un plan, destul de ciudat, al reginei Caterina de Medici, vizând o posibilă căsătorie între principele Ștefan Báthory și o domnișoară de onoare a reginei. În acest context ajunge francezul la curtea princiară din Transilvania, venind prin Țara Românească, împreună cu solii ardeleni ce se întorceau din misiune de la Poarta Otomană. Textul integral al jurnalului de călătorie al lui Lescalopier a fost publicat de P. Cernovodeanu (Cernovodeanu 1960, p. 434-463). Ajuns la Brașov, venind din Muntenia, Lescalopier sesizează imediat specificul zonei, fapt pentru care scrie că locuitorii sunt „germani de origine saxonă (*Allemands Saxons d'origine*)” (*Călători străini* 1970, p. 430).

⁹ Francesco della Valle (?-după 1545) era padovan la origine. Prin unchiul său, Giovanni Odo, medicul dogelui Andrea Gritti, della Valle intră în serviciul fiului dogelui, Aloisio, la Istanbul, în anul 1531. În această calitate, della Valle îl însoțește pe Gritti în Ungaria (1532) și în a doua călătorie spre regatul maghiar, sfârșită tragic la Mediaș, în 1534. Întors la Veneția în 1535, Francesco della Valle își redactează „relația” cu privire la călătoriile sale în slujba lui Aloisio Gritti. După o copie din secolul al XVII-lea, manuscrisul lui della Valle a fost publicat în *Magyar Történelmi Tár*, III, 1857, de către Ivan Nagy. Sosit la Brașov împreună cu Gritti, della Valle observa: „[...] Limba locuitorilor de aici se deosebește prea puțin de limba germană și ei se îmbracă după obiceiul vechilor germani [...]” (*Călători străini* 1968, p. 324).

romani Otto și apoi Carol cel Mare, regele francilor, părăsindu-și patria s-a strămutat în această țară – căci noi vedem fie din cronicile maghiare, fie din povestirea bătrânilor din acest neam, care au primit ca din mâna strămoșilor lor amintirea acestui fapt și au păstrat-o până în vremea noastră, că în timpul regelui Géza și apoi a Sfântului Ștefan felurite neamuri, ca: boemi, poloni, greci, armeni, pecenegi, saxoni, thuringi, renani, cumani, latini și mulți alții au venit în Ungaria și, trăind acolo mult timp cu ungerii în bună înțelegere, au fost ușor primiți de ei și în legături de căsătorie și în obștea nobililor”¹⁰.

Din Pannonia, regele maghiar din acea vreme, înduioșat de pribegia acestor saxoni și dorind să populeze zona intracarpatică, pustiuă de incursiunile dușmanilor, „[...] le-a dat în Transilvania, spre a locui ca și în ascuns, locuri mai puțin întinse, mai sălbatice și mai abrupte și a hotărât ca ei să fie coloni [...]”, conchide Verancsics¹¹.

Despre originea germană a sașilor și așezarea lor în Transilvania scrie și Nicolaus Olahus. Iată spusese sale:

„[...] Se spune că sașii provin dintr-o colonie de saxoni din Germania, adusă aici de Carol cel Mare; asemănarea limbilor celor două popoare dovedește că acesta este adevărul [...]”¹².

¹⁰ Anton Verancsics (Verantio/Verantius, cum apare în unele scrieri) (1504-1573), originar din orașul Sebenico, din Dalmația, se trăgea, prin mama sa, dintr-o familie de seamă din Trau. Studiile înalte le-a făcut la Universitatea din Padova. Ascensiunea sa se datora unchiului său, Ioan Statilius, prepozit de Buda și Veszprém, secretar al regelui Ioan I și episcop al Transilvaniei. Numit prepozit al capitlului din Alba Iulia, Verancsics a îndeplinit misiuni diplomatice la Sigismund I al Poloniei, la dogele Veneției, la papa Clement VII și papa Paul II, la Francisc I al Franței, la Henric VIII al Angliei și la Ferdinand I de Habsburg, „regele românilor”. În anul 1549 părăsește Transilvania, retrăgându-se în localitatea natală, Sebenico, în Dalmația. Curând după aceea, Verancsics intră în slujba lui Ferdinand I de Habsburg, care îl numește consilier și episcop de Pécs (1553). În anul 1553, episcopul își începe misiunea diplomatică la Poarta Otomană, care durează până în 1556, când sosește noul ambasador al Habsburgilor, Busbeq. Verancsics se întoarce în Ungaria în 1557, fiind numit episcop de Eger. În anul 1567 este trimis din nou la Poarta Otomană de către împăratul Maximilian II, reușind semnarea păcii habsburgo-otomane din 1568. Pentru serviciile sale, Verancsics a fost numit arhiepiscop de Esztergom (1569) și palatin al Ungariei (1570). În anul 1573 a fost numit cardinal, demnitatea venind o dată cu încetarea din viață. Lucrarea sa cea mai importantă cu referire la Transilvania este cunoscută sub numele *De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae* (Antonius Vrancius Sibenicensis Dalmata, *Expeditionis Solymani in Moldaviam et Transsylvaniam libri duo. De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae liber ternis*, editat Colomnnus Eperjessy, MCMXLIV) *Călători străini* 1968, p. 393-395).

¹¹ *Ibidem*, p. 414.

¹² Pentru reperate biografice ale lui Olahus se pot avea în vedere lucrările: Furu, Albu 1968; Tonk 1994. Opera istorică a lui Olahus cuprinde două lucrări fundamentale, în fapt parte a aceleiași opere: *Hungaria* (titlu prescurtat), apărută la Bruxelles în 1536, tipărită la Bratislava

Dinspre cercurile intelectuale germanice, opiniile cu impactul cel mai puternic asupra mediilor umaniste și politice ale vremii aparțin lui Georg Reicherstorffer și Sebastian Münster, ambii preocupați să evedențieze obârșia și specificul sașilor în raport cu nația germană de origine. Elementul identitar specific sașilor îl reprezintă limba – „graiul săsesc”, cum îl numesc ei. Iată ce scrie Reicherstorffer:

„[...] Mai întâi acest neam al sașilor, adus în acest loc <după cum> spun ei din Germania [...], se folosește de limba săsească. Iar graiul săsesc se apropie mai mult de limba germană comună a celor din Colonia, decât de celelalte limbi, și nu e așa ușor de înțeles de șvabi și de elvețieni ca cele mai multe limbi nordice în Germania. Transilvănenii (sașii – n.n. O.T.) așadar, întocmai ca toate celelalte națiuni germanice, își au dialectul lor osebit”¹³.

În opinia umanistului german Sebastian Münster,

„[...] Sașii (*Tentones*), bărbați viteji trimiși acolo (în vechea Dacie, spune el – n.n. O.T.) din Saxonia de către Carol cel Mare, sunt numiți în graiul părintesc *Siebenburgenses*, după cele șapte orașe în care locuiesc [...]”¹⁴.

în 1735 de către Mathias Bel, și *Athila* (titlu prescurtat), apărută la Bruxelles în 1536, tipărită de Sambucus la Basel, în 1568, împreună cu *Rerum Ungaricarum decades* a lui Bonfini. Pentru ediția în limba română a lucrării lui Olahus, vezi Olahus, *Ungaria*, p. 95).

¹³ Georg Reicherstorffer (cca. 1495-după 1554) sas din regiunea Sibiului, secretar al reginei Maria a Ungariei în preajma bătăliei de la Mohács. În anul 1526, Reicherstorffer devine secretar regal și consilier al regelui Ferdinand I de Habsburg. În slujba monarhului vienez, Reicherstorffer îndeplinește mai multe misiuni diplomatice, mai ales în Moldova (1527, 1535), Transilvania (1527-1528) etc. Lucrările sale fundamentale sunt: *Chorographia Moldaviae*, realizată în 1541, și *Chorographia Transylvaniae* (*Chorographia Transylvaniae* a fost tipărită la Viena în 1550 sub titlul *Chorographia Transylvaniae, quae Dacia olim appellatae aliarumque provinciarum et regionum succinta descriptio et explicatio. Georgio Reicherstorffer Transylvano autore*. Lucrarea cuprinde și *Chorographia Moldaviae*. Ambele lucrări ale lui Reicherstorffer, în *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres*, ed. J. Schwandtner, Viena, 1746, p. 800-810 (*Călători străini* 1968, p. 208).

¹⁴ Sebastian Münster (1489-1552) era un german, născut la Ingelheim, cu studii universitare la Heidelberg și Tübingen. Călugăr franciscan, Münster a fost profesor la Heidelberg (1524), apoi la Basel (1528), ca unul dintre specialiștii importanți în teologie și ebraică. Lucrarea sa de căpetenie, considerată o compilație, a fost „Cosmografia” (*Beschreibung aller Länder*). Între lucrările folosite la întocmirea „Cosmografiei”, Münster s-a bazat și pe *Cosmographia* brașoveanului Johannes Honterus (Armbruster 1980, p. 48). În anul 1544, lucrarea umanistului german apare tipărită în latină și germană. În anii următori, ea a fost tipărită în mod repetat în germană (1545, 1546, 1548, 1550, de exemplu), în franceză și engleză (1552), în italiană (1548) (*Călători străini* 1968, p. 503).

Relatările italienilor despre sașii ardeleni sunt mai aproape de modelul cărturarilor maghiari cu privire la originea și colonizarea lor în Transilvania. Iată ce scrie Giovan Andrea Gromo:

„A doua națiune și grupare este cea săsească imigrată de mult din Germania, care s-a așezat în număr mai mare și în locuri mai multe (după cum am aflat) în timpul regelui Ștefan. Această seminție păstrează până în ziua de astăzi în întregime obiceiurile, limba și îmbrăcămintea germană”¹⁵.

Aceeași teorie o întâlnim și la Ferante Capeci:

„[...] Al treilea fel de locuitori (ai Transilvaniei – n.n. O.T.) sunt germanii saxoni, veniți pe vremea lui Carol cel Mare; aceștia păstrează limba săsească deși foarte stricată, mai vorbesc și ungurește [...]”¹⁶.

Dinspre cultura sașilor din Transilvania, secolul al XVI-lea a fost foarte productiv pe linia constructului identitar. Ca și în alte spații culturale, cel maghiar transilvănean de exemplu, și în cazul comunității săsești, istoricii/scrierile istoriografice au avut rolul hotărâtor în reafirmarea identitară a acestei etnii. Constituirea Universității Săsești (*Universitas Saxorum/Sächsische Nationsuniversität*) la sfârșitul secolului al XV-lea, și, odată cu ea, încheierea, în aspectele sale fundamentale, a procesului de formare a comunității săsești ca entitate politică și juridică, a dat un nou impuls

¹⁵ Giovan Andrea Gromo (1518-după 1567), italian, născut la Bergamo. În 1538 avea gradul de căpitan, slujind la diverși principii europeni. Ajunge la curtea principelui Transilvaniei, Ioan Sigismund Zápolya, la 1 mai 1564, rămânând aici 11 luni. La curtea princiară din Alba Iulia erau mulți slujitori de origine italiană, căci mama principelui, Isabella – fiica regelui Poloniei și a Bonei Sforza –, manifestase predilecție pentru curtenii italieni. Gromo a fost la Alba Iulia căpitanul pedestrașilor gărzii principelui, îndeplinind și misiuni de informare pentru stăpânii săi din Italia. În această dublă calitate, Gromo realizează o primă descriere a Transilvaniei în anul 1564, adresată unui prelat italian, în realitate chiar Scaunului papal. O a doua descriere a Transilvaniei, mai amplă, redactată prin 1566-1567, a fost destinată lui Cosimo de Medici, duce de Florența și Siena, indirect chiar împăratului Maximilian II, înrudit cu ducele Cosimo. Prima scrisoare a lui Gromo a fost publicată de A. Veress în *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, București, 1929, p. 250-258. Textul celei de a doua scrisori a fost publicat, cu un studiu introductiv și note critice, de A. Decei în *Apulum*, II, 1943-1945 (*Călători străini* 1970, p. 335).

¹⁶ Ferante Capeci (1549-1587), iezuit, prezent la Cluj ca rector al Colegiului iezuit din însărcinarea lui Ștefan Báthory. Era sicilian de origine, cu studii universitare de filosofie și teologie. A trăit în Transilvania doi ani și șapte luni. Scrisorile sale au fost publicate de Andrei Veress în *Epistolae et Acta iesuitarum*, III (*Călători străini* 1971, p. 99).

istoriografiei săsești¹⁷. Interesul pentru trecut, inclusiv pentru propriul trecut, era răspunsul istoriografiei săsești față de „criza transilvană” a secolului al XVI-lea, mai ales după 1526, o criză politică, religioasă/confesională și identitară deopotrivă. Pe linia afirmării identității săsești din Transilvania, două „voci” ies în evidență spre sfârșitul secolului al XVI-lea, cea a lui Kaspar Helth/Heltai Gáspár și cea a lui Albert Huet. În cazul celui dintâi, identitatea sașilor nu e o chestiune legată de originea acestora și niciuna de autohtonitate (vorbind despre originea neamurilor din Transilvania, în cel mai frumos capitol al *Chronicii*, intitulat „Despre mărirea și fericirea Ardealului”, Helth/Heltai afirmă că sașii sunt un popor din Asia, așezat de Carol cel Mare în Transilvania, fapt repetat de regele Béla IV, după invazia mongolă), ci una ce ține de lege și drept, adică de privilegii și libertăți. Vorbind despre actul colonizator al regelui Béla IV, Helth/Heltai afirmă:

„[...] dădu și sașilor pământ mult în Ungaria, dar mai ales în Ardeal, și le dădu privilegiu și libertăți și îi încorporă celorlalți sași, care locuiseră de dinainte în Ungaria, dar mai ales în Ardeal, și stăpâniră orașele, și i-a făcut membrii țării, pentru ca popoarele sale să fie asemeni ungarilor adevărați. Aceasta se poate vedea din frumoasele lor privilegii și scrisori, pe care le-a dat lor. Astfel le-a răsplătit regele Béla munca și credința. Și în moștenirea sa stau și trăiesc până astăzi [...]”¹⁸.

Alături de aceste privilegii și libertăți, care, în spusele cronicarului, sunt expresia unei meritocrații și nu a unei origini ilustre, *urbanitatea și nevoia de ordine* (în sensul de mai veche ordine socială stabilită și de necesitatea apărării acesteia printr-o bună guvernare) sunt alte repere identitare ale sașilor¹⁹. În

¹⁷ „[...] Istoriografia săsească premodernă, în toate formele ei, susține cu îndreptățire Edit Szegedi, exprimă această identitate primordială juridică și politică (a comunității săsești – n.n. O.T.), indiferent de atitudinile politice variate și schimbătoare, ca și de felul în care este denumită *națiunea săsească*. Avem de-a face, de la începuturi, cu o istoriografie legată de *oraș*, de instituțiile sale, de statutul său juridic și rolul său politic, de instituția politică a *Universității*, dar și de *stat*, chiar dacă acest ultim element nu este întotdeauna vizibil. Tensiunea dintre oraș și stat, interesul națiunii săsești și loialitatea față de partenerii din regimul de stări, au marcat profund istoriografia și conștiința săsească [...]” (Szegedi 2006, p. 102).

¹⁸ Apud Szegedi 2006, p. 144-145.

¹⁹ Kaspar Helth/Heltai Gáspár (1510/1515-1574), sas prin origine și conștiință, preot la Cluj din anul 1544 și tipograf renumit, este autorul lucrării în limba maghiară *Chronica az magyaroknac dolgairól; mint jötték ki a nagy Scythiabol Pannoniában, es mint foglaltak magoknac országot; es mint birtak azért hertzegerol hertzege, es kiralyrol kiralyra, nagy sok tusakodással es szantalan soc nádalyokkal* [Cronica despre faptele ungarilor, cum au venit din Scitia cea mare în Panonia și cum și-au ocupat țara și cum au posedat-o din prinț în prinț și din rege în rege,

cel de-al doilea caz, avem în vedere *Cuvântarea* acestuia din 10 iunie 1591 în fața Dietei de la Alba Iulia²⁰, un adevărat program identitar al sașilor ardeleni pentru mai mult de un secol. Contribuția sa cea mai importantă pe linia reafirmării identității sașilor se referă la susținerea teoriei originii daco-getice a sașilor, o teorie mai veche, elaborată de Melancton și Peucer, dar fără rezonanță până atunci, nici măcar în mediile elitiste săsești din Ardeal. Teza acesta venea ca un răspuns ferm la atacurile nobilimii ardelenene, pentru care sașii ar fi străini și venetici („*Hospites, advenae et peregrini?*”), atac menit a schimba ordinea constituțională a regimului de stări din principatul transilvan. Pentru Huet, ca și în cazul lui Helth/Heltai, argumentul istoric al originii venea doar să susțină, nu să înlocuiască, argumentul juridic – fundamental și decisiv pentru identitatea sașilor ardeleni. Reinterpretând, în sens juridic, termenul de „oaspete” (*hospes*), în sensul colonistului invitat de rege și înzestrat cu privilegii în schimbul unor obligații, Huet reafirmă statutul sașilor de cetățeni și indigeni ai țării. Noua teorie cu privire la originea geto-daco-gotică a sașilor ardeleni, preluată din cercurile umaniste germane, care-i „așeza” pe aceștia între națiunile nobile ale Europei, va cunoaște o înflorire spectaculoasă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în scrierile sașilor din Transilvania²¹.

Revenim la tema în discuție, din punct de vedere identitar, tot așa de important este un al doilea aspect: modul în care comunitatea sașilor s-a manifestat în viața cotidiană. Asupra acestui aspect vom insista, mai ales din perspectiva percepției „celorlalți” asupra felului de a fi al sașilor. Expresia „celălalt/ceialți”, la care ne referim când vorbim despre imaginea sașilor ardeleni în secolul al XVI-lea, desemnează pe acei străini care au consemnat

cu mari încăierări și nenumărate lupte], tipărită la Cluj, după moartea sa, în 1574 (cu un studiu introductiv de Kulcsár Péter, în *Bibliotheca Hungarica Antiqua*, VIII, Budapest, 1973). Aceasta prezintă evenimentele istorice de la huni până la bătălia de la Mohács (1526). *Chronica* lui Helth/Heltai se bazează pe lucrarea lui Bonfini *Rerum Ungaricarum decades*, în care intervine, introducând propria interpretare, datele altor autori (Sambucus, Ștefan Brodarics etc.), eliminând unele aprecieri (mai ales cele considerate jignitoare la adresa sașilor), reorganizând chiar textul inițial al lui Bonfini. *Chronica maghiară* a lui Helth/Heltai poate fi apreciată „o lucrare scrisă din perspectivă regională și săsească” (Szegedi 2006, p. 143).

²⁰ Albert Huet (1537-1607) era comitele sașilor în 1591. Cuvântarea sa în fața Dietei (*Oratio de origine et meritis Saxonum*) a fost tradusă în limba germană de Matthias Miles (*Siebenbürgischer Würg-Engel/oder Chronicalischer Anhang des 15. Seculi nach Christi Geburth/aller theils in Siebenbürgen/theils Ungarn/und sonst Siebenbürgen angränzenden Ländern fürgelauffener Geschichten*, Hermannstadt, 1670, p. 152-163). Textul original, latin, a fost tipărit de Johann Seivert în *Nachrichten von siebenbürgischen Gelehrten und ibren Schriften*, Pressburg (Bratislava), 1785, p. 190-204.

²¹ Vezi Armbruster 1993, *passim*.

în scris aprecieri cu privire la comunitatea sașilor ardeleni, chiar dacă aceste relatări nu s-au bazat pe o cunoaștere directă a realităților din Transilvania sau au fost mânate de un cu totul alt scop decât cel al obiectivității.

Sașii ardeleni au, de departe, cea mai pozitivă imagine între etniile din Transilvania, așa cum este ea prezentă în consemnările diverșilor autori. Privite la un loc, aceste cosemnări pun în evidență următoarele repere identitare ale sașilor ardeleni.

a. *Sașii sunt harnici, „dornici să-și sporească zestrea”*. Nimeni dintre locuitorii Ardealului nu-i întrece pe sași în hărnicie și în priceperea de a-și munci ogoarele, de a face negoț, de a ridica și cârmui orașe. Sașii sunt meseriași renumiți și foarte interesați de averea lor, așa încât printre ei nu sunt oameni sărmani.

Nicolae Olahus scria cu admirație despre sași:

„Sunt uluitor de dăruiți agriculturii și altor munci; femeile lucrează la fel ca bărbații; ele sunt foarte rezistente la muncă. Din aceste motive, sașii sunt înstăriți”²².

Reicherstorffer, care trăise atâta timp printre ai lui, spune că acest neam al său „[...] are multă tragere de inimă pentru munca câmpului și foarte mare râvnă prin chiar firea sa pentru îndeletnicirile agricole [...]”²³. Anton Verancsics, care trăise mulți ani la Alba Iulia, în apropiere de *Altland*, descrie astfel neamul săsesc:

„[...] Sunt foarte harnici <și> muncitori cu foarte mare aplecare la cârmuirea <orașelor>, la negoț și la toate artele meșteșugărești. [...] Sunt mai atenți și dornici să-și sporească zestrea casei și alte scule decât oricare alt neam din această provincie și, nerâvnind deloc la <bunul> altuia, se mulțumesc cu al lor; și sunt atât de doritori să ridice clădiri, să cultive ogoare și să sădească vii, încât nu este astăzi aproape nici o parte a Transilvaniei mai frumoasă și mai roditoare decât cea pe care o locuiesc sașii [...]”²⁴.

În însemnările italienilor despre sași, aceștia se bucură de aceeași apreciere. Giovan Andrea Gromo scrie:

„[...] Această grupare în totalitatea sa are bune rânduiele și nu se găsește printre ei nici un sărac, ci toți sunt negustori sau meseriași pricepuți, le place

²² *Agriculturae, et aliis laboribus sunt mirum in modum dediti: foeminae peride opus faciunt, ac mares, que patientissimae sunt laborum. His ex caussis Saxones opulenti sunt [...]* (Olahus, *Ungaria*, p. 102).

²³ *Călători străini* 1968, p. 208.

²⁴ *Ibidem*, p. 414.

mult agricultura, totuși își lucrează pământurile cu românii și-i plătesc pe aceștia și pentru paza ogoarelor lor [...]”²⁵.

„[...] Ei au înclinare pentru meșteșugurile cerând iscusință [...]”²⁶,

spune Ferante Capeci.

b. *Țara lor este mai frumoasă decât celelalte.* În acești termeni este descris ținutul sașilor ardeleni, cea mai mare admirație fiind manifestată pentru orașele săsești.

„[...] nu este astăzi aproape nici o parte a Transilvaniei mai frumoasă și mai roditoare decât cea pe care locuiesc sașii [...]”

spune Verancsics²⁷. Nu există nici o relatare cât de cât consistentă despre ținutul săsesc care să nu descrie orașele de aici²⁸. Când a văzut pentru prima dată Brașovul, Pr. Lescalopier nota:

„[...] Este primul oraș din Transilvania. Credeam că sosisem la Mantova, atât este de frumos orașul, cu case pe dinafară toate vopsite în ulei, cu biserici frumoase, ziduri bune, pardoseală frumoasă, populație civilizată și îndatoritoare [...]”²⁹.

„[...] Ei au în stăpânirea lor șapte orașe frumoase, bogate, populate și productive. Orașul lor de căpetenie și cel dintâi dintre toate orașele lor este Sibiu [...]”³⁰,

relata G. A. Gromo. Ferante Capeci nota și el pe la anul 1584:

„Sașii au în țara aceasta șapte orașe, toate frumoase și închise cu ziduri, și cu clădiri de piatră”³¹.

c. *Sașii au legile lor.* „*Se administrează singuri ca o republică*”. Din acest punct de vedere, sașii ardeleni se aseamănă cu secuii, autonomia amândurora fiind evidențiată ca reper identitar pentru fiecare etnie în parte.

²⁵ *Călători străini* 1970, p. 335.

²⁶ *Călători străini* 1971, p. 101.

²⁷ *Călători străini* 1968, p. 414.

²⁸ Printre cei care au descrieri importante ale orașelor săsești în secolul al XVI-lea îi amintim pe F. della Valle, Pr. Lescalopier, S. Münster, G. Reicherstorffer, Nicolaus Olahus, A. Possevino, A. Verancsics, G. A. Gromo, Giorgio Tomasi.

²⁹ *Călători străini* 1970, p. 430.

³⁰ *Ibidem*, p. 335.

³¹ *Călători străini* 1971, p. 101.

Nicolaus Olahus scrie că „[...] sașii au impozite stabilite, pe care le plătesc regelui [...]”; asta nu înseamnă că regii Ungariei nu au abuzat de acest drept în raporturile lor cu sașii ardeleni³². Pentru modul cum sașii și-au îndeplinit misiunea colonizatoare în Ardeal, spune Verancsics, regii Ungariei „[...] le-au dat legi pentru ei și drepturi orășenești și le-au dat voie să-și înconjure cetățile cu ziduri [...]”³³. Libertățile sașilor, spune G. A. Gromo, sunt „aceleași libertăți pe care le au celelalte țări libere ale Germaniei [...]”³⁴. Cât privește organizarea internă, „[...] această grupare în totalitatea sa are bune rânduieli [...]”, spune Gromo mai departe³⁵. Sașii

„[...] se administrează singuri ca o republică, împărțindu-și între ei dregătoriile orășenești cu jurisdicțiile lor. În toate orașele lor își are reședința un slujbaș regal cu titlul de guvernator care la ceremoniile publice trece înaintea tuturor [...]”,

conchide autorul³⁶. Acest statut al sașilor s-a păstrat și în timpul Principatului Transilvaniei, fapt semnalat începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea. O astfel de relatare o întâlnim, de exemplu, la genevezul Franco Sivori³⁷.

d. „*Sașii sunt considerați mai nepotriviți pentru luptă?*”. Această apreciere o întâlnim la Olahus, care scrie că între neamurile din Transilvania „[...] sașii sunt considerați mai nepotriviți pentru luptă [...]”³⁸. Verancsics ține să detalieze și să precizeze:

„[...] întrucât s-au abătut de la vrednicia ostășească a strămoșilor lor [...] ei se luptă ca pedestrași, sunt foarte puternici între zidurile <cetăților> lor, <dar> nu țin piept multă vreme în câmp deschis; așa se întâmplă că la expedițiile regale ei ajută mai bucuros cu ajutoare bănești decât cu oaste”³⁹.

³² Olahus, *Ungaria*, p. 103.

³³ *Călători străini* 1968, p. 414.

³⁴ *Călători străini* 1970, p. 335.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 335-336.

³⁷ Franco Sivori era un genevez, ajuns în Țara Românească, din Istanbul, însoțindu-l pe noul domn Petru Cercel. Sivori a îndeplinit o solie la principele albaiulian în anul 1584. Lucrarea sa, intitulată *Memoriale delle cose occorse a me Franco Sivori del signor Benedetto dopo la mia partenza di Genova l'anno 1581 per andar în Vallachia*, a fost publicată, cu o introducere amănunțită, de Ștefan Pascu în anexa la lucrarea sa *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Cluj, 1944, p. 135-277 (*Călători străini* 1971, p. 1-5). Sivori scria despre faptul că sașii, deși „se cârmuiesc ca o republică”, îl recunosc pe principele Transilvaniei „ca mai marele lor”, doar lui plătindu-i în fiecare an dările lor (*Ibidem*, p. 20).

³⁸ „[...] *inter quos, ineptiores bello putantur Saxones*” (Olahus, *Ungaria*, p. 92).

³⁹ *Călători străini* 1968, p. 414-415.

Deci, aici nu este vorba nici pe departe de un rol militar scăzut al sașilor în ansamblul sistemului de apărare al regatului Ungariei sau al Principatului Transilvaniei sau despre faptul că sașii nu și-au îndeplinit corect îndatoririle militare. Gromo sesiza corect acest aspect atunci când scria că sașii respectă

„[...] îndatorirea lor de a-i da (principelui Transilvaniei – n. n.) în timp de război un anumit număr de ostași și o anumită cantitate de muniții cât și alt material de război [...]”⁴⁰.

e. *Sașii întrec toate celelalte națiuni*. Adică? Răspunsul ni-l oferă G. Reicherstorffer, care ține să precizeze:

„[...] Și mai adaug și aceasta: că ei întrec cu mult națiunile celelalte atât prin blândețea moravurilor, cât și prin pietate și conștiință (*pietate et religione*)”⁴¹.

Apoi, *sașii nu sunt hoți*. „[...] Jaful sau hoția nici nu se pomeniște printre ei [...], nerăvnind deloc la <bunul> altuia; se mulțumesc cu al lor [...]”, spune Verancsics⁴². Sașii *sunt ospitalieri, dar circumspecți*. „[...] pe oaspeți îi primesc cum se cuvine și îi tratează cu multă mărinimie [...]”, ne spune Olahus⁴³. Sașii „[...] sunt circumspecți, nu caută prietenia altora, dar nici nu se feresc de ea [...]”, precizează Ferante Capeci⁴⁴. Sașii sunt *atașați credinței, familiei și tradiției*, ne relatează străinii care i-au cunoscut. De la mijlocul secolului al XVI-lea, luteranismul a devenit un element identitar fundamental pentru sașii ardeleni, mai ales din perspectiva atașamentului lor față de această confesiune. „[...] Religia lor e aceeași ca a saxonilor din Germania, adică cea luterană, pe care o mărturisesc cu cea mai mare statornicie [...]”, ne spune G. A. Gromo⁴⁵. Anton Verancsics spune că sașii, spre deosebire de obiceiurile celorlalți, ale ungarilor îndeosebi, își „[...] mărită fetele ajunse la vârsta de 20 de ani [...]”⁴⁶. Toate aceste calități ale sașilor i-a determinat pe unii străini să afirme că sașii „sunt niște mădulare însemnate ale acestui principat”⁴⁷.

⁴⁰ *Călători străini* 1970, p. 335.

⁴¹ *Ibidem*, p. 208.

⁴² *Ibidem*, p. 414.

⁴³ „[...] *hospites honorifice excipiunt, et lautissime tractant*” (Olahus, *Ungaria*, p. 104).

⁴⁴ *Călători străini* 1971, p. 101.

⁴⁵ *Călători străini* 1970, p. 336.

⁴⁶ *Călători străini* 1968, p. 415.

⁴⁷ Aprecierea îi aparține iezuitului Antonio Possevino. Antonio Possevino (1533-1611) s-a născut la Mantova. În anul 1577 a îmbrățișat cariera ecleziastică, dedicându-se luptei contra „ereziei”. Ajuns secretarul Companiei lui Isus, Possevino este trimis de papă în diferite

The Transylvanian Saxons and Their Identity in the 16th Century in the Eyes of the *Others*

(Abstract)

In the 16th century Transylvanian Saxons were quite present in foreigners' accounts of the realities in Transylvania. The main determinant factors in this sense were: a greater interest in this area by political, diplomatic and church circles amplified by the events taking place in Central Europe (i.e. the fall of the Hungarian kingdom, intensified military confrontations between the Ottoman Empire and Austria, the founding of the Transylvanian state in the middle of the century in question, the religious reformation, etc.); the special status enjoyed by Saxons within the Hungarian Kingdom and later in the Principality of Transylvania; intensified cultural relations between Transylvania and Central Europe; the effervescence of the humanist culture engaged in rewriting the medieval *national* ideologies. Within this context, the *others'* perception of the Transylvanian Saxon community played a lead role in the configuration process of the latter's ethnic identity. The foreigners who captured in their written accounts this community's way of being managed to etch in European consciousness a certain image of the Saxon. This image consolidated over time, cumulated and accumulated. Passed down to the following generations, it was put to good use, even excessively so in the modern era in the identity construct of national type.

In a nutshell, the main identity labels 16th-century foreigners attached to the Saxon community are as follows: the Saxons are of Germanic origin reason why they are called *Saxones/Teutones*; they are *guests (hospites)* in Transylvania, colonised in successive waves; they have their own language (“*grainl săsesă*”, i.e. the Saxon language) which resembles a certain dialect in Germany; the Saxons are the most hard-working people in Transylvania being very keen on increasing their wealth; their region/country is the most beautiful in Transylvania, largely due to their towns and villages; the Saxons possess an outstanding self-management ability enjoying autonomy within the country; the Saxons are not fit for battles, but would nevertheless fulfil their military duties with responsibility; through their ethics, piety and consciousness the Saxons outstrip all the other nations in the country; the Saxons are not thieves, they do not covet someone else's goods; they are hospitable but cautious; exhibit a profound attachment to faith, family and tradition. As a conclusion, of all ethnic groups populating Transylvania at that time, the Saxons were the ones to enjoy the most favourable image. As such, they were considered an important part of the country from every viewpoint.

misiuni diplomatice, începând din 1577, în Suedia, Polonia și Moscova. În Transilvania a fost prezent în anul 1583, pentru o lună și jumătate, din însărcinarea regelui Poloniei Ștefan Báthory. Descrierea Transilvaniei, terminată în decembrie 1583, intitulată *Transilvania*, a fost publicată de A. Veress în *Fontes rerum Transylvanicarum*, tom III, Budapesta, 1913, însoțită de o traducere în limba maghiară (*Călători străini* 1970, p. 543). Sașii ardeleni beneficiază de o imagine foarte bună din partea românilor de dincolo de Carpați, fapt evidențiat de cronicarii români. Hărnicia, prosperitatea, rol important în ridicarea târgurilor din țările române, calitățile de buni meseriași le-au adus sașilor admirația românilor. Despre sași, Miron Costin spunea că sunt „podoaba popoarelor din Ungaria” (Armbruster 1993, p. 90-94).

Abrevieri bibliografice

- Armbruster 1980 - Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica. Cronicari români despre sași. Români în cronică săsească*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1980.
- Armbruster 1993 - Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Ed. Enciclopedică, 1993.
- Călători străini* 1968 - *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, vol. îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru și P. Cernovodeanu, București, Ed. Științifică, 1968.
- Călători străini* 1970 - *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, Ed. Științifică, 1970.
- Călători străini* 1971 - *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Ed. Științifică, 1971.
- Cernovodeanu 1960 - Paul Cernovodeanu, „Călătoria lui Pierre Lescapier în Țara Românească și Transilvania la 1574”, în *SMIM*, IV, 1960, p. 434-463.
- Firu, Albu 1968 - *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae Românu) (1493-1568)*, texte alese, studiu introductiv și note de I. S. Firu și C. Albu, București, Ed. Științifică, 1968.
- Gündisch 2001 - Konrad Gündisch, „Autonomie de stări și regionalitate în Ardealul medieval”, în *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie*, Sibiu, Editura Hora, 2001, p. 33-53.
- Mârza 2009 - Andreea Mârza, *Enea Silvio Piccolomini și cruciada târzie*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009.
- Möckel 2003 - Andreas Möckel, „Istoriografie și conștiință istorică la sașii ardeleni”, în *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie*, Sibiu, Editura Hora, 2003, p. 9-24.
- Nägler 1992 - Thomas Nägler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, ediția a II-a, București, Editura Kriterion, 1992.
- Olahus, *Ungaria* - Nicolaus Olahus, *Ungaria. Atila*, traducere, cuvânt înainte și note de Antal Gyöngyvér, Institutul European, Iași, 2002.
- Szegedi 2006 - Edit Szegedi, *Tradiție și inovație în istoriografia săsească între baroc și iluminism*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2006.
- Tonk 1994 - Al. Tonk, „Cariera unui intelectual în secolul al XVI-lea”, în *De la umanism la iluminism*, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane, Tg. Mureș, 1994, p. 7-14.

Cuvinte-cheie: sași, călători străini, Transilvania, oraș, descrieri, autonomie, privilegii.

Keywords: Saxons, foreign travellers, Transylvania, town, depictions, autonomy, privileges.